

Vermezse Mabûd Neylesin Mahmud

Heke Nedît Hakimê Hey, Xwelî li serê Hatimê Tey

Ortak Atasözlerin Hikâyeleri: Fârsî-Kurmancî-Zazakî 12

Hasan ÇİFTÇİ

Özet

Bu makale karşılaştırmalı halk edebiyatıyla ilgilidir. Ortadoğu halklarının dillerinden Farsça, Kurmancî ve Zazakî'de ortak atasözleri ve onlardan bazısının halk arasında söylenen hikâyelerini ve kaynaklarını konu edinmektedir. Gerekli görüldüğü zaman bu atasözleriyle ortak olan Arapça ve Türkçe atasözlerine ve hikâyelerine de yer verilecektir. Bu yazıda özellikle, *Vermezse Mabûd neylesin Mahmud/ Heke nedît Hakimê Hey, xwelî li serê Hatimê Tey* şeklindeki atasözü ve hikâyesi üzerinde durulacaktır. Atasözleri halkların tarihi süreçte şekillenen yaşam biçimini, adet ve geleneklerini ifade eden yasalar hükmündedir. Atasözleri yüzyılların geçmesiyle şekillenir ve toplumun ahlâkî, dinî ve dünyevî değerlerini ifade ederler. Toplumun tarihsel kültürünü kuşaktan kuşağa aktarırlar. Bu onikinci makale de aynı alanla ilgili seri halde yayımlanacak diğer makaleler gibi adı geçen Müslüman halkların düşünsel, dilsel ve kültürel ortak değerlerine ışık tutacaktır.

Anahtar kelimeler: Atasözlerinin hikâyeleri, rızık, Farsça, Kurmancî, Zazakî.

Stories of Common Proverbs: Persian-Kurmanji-Zazakî 12

Abstract

This article is about comparative folk literature. It deals with the story of the common resources of the languages of the ancient peoples of the Middle East such as Persian, Kurmanji and Zazakî. It will partly touch on the common Arabic and Turkish proverbs with their stories.

In this article, we will focus on th proverb and its stories, *What should Mahmûd do if Ma'bûd does not give it to him?* [*Vermezse Mabûd neylesin Mahmud/ Heke nedît Hakimê Hey, xwelî li serê Hatimê Tey.*] Proverbs are the rules that express lifestyles, customs and traditions of the peoples which are formed along the centuries. Proverbs are shaped by the passing of centuries and they express moral, religious and worldly values of the society. They transfer the historical culture of the society from generation to generation. This twelfth article and other articles which are going to be published on the same subject in series will enlighten intellectual, linguistic and cultural common values of the Muslim peoples.

Keywords: the story of proverbs, sustenance, Persian, Kurmanji, Zazakî, Turkish

BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ

YAŞAYAN DİLLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

Yıl/Year: 2023 • Cilt/Volume: 9 • Sayı/Issue:18

Hasan ÇİFTÇİ

Prof. Dr.
Bingöl Üniversitesi
Fen Edebiyat Fakültesi
hciftci@bingol.edu.tr
Orcid: 0000-0002-2503-4966

Makale Türü / Article Type:

Araştırma Makalesi / Research Article

Makale Geliş Tarihi / Received: 25.08.2023

Makale Kabul Tarihi / Accepted: 27.11.2023

Makale Yayın Tarihi / Published: 25.12.2023

DOI: 10.56491/buydd.1349986

Atıf / Citation:

Çiftçi, H. (2023). Ortak Atasözlerin Hikâyeleri: Fârsî-Kurmancî-Zazakî 12, Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Dergisi, 9(18), 17-35

Giriş

Bu makale, seri halde yayımlanmakta olan Kurmancî, Zazakî ve Farsî ortak atasözleriyle ilgili makalelerin onikincisidir. Diğer makaleler daha önce Bingöl Üniversitesi *Yaşayan Diller Enstitüsü Dergisi*'nin muhtelif sayılarında yer almış ve ilk makalede aynı veya yakın coğrafyaları paylaşan (Kurmanc, Zaza, Fars, Türk vs.) toplumların farklı dillerdeki bazı ortak atasözleri *konu, düşünce* (anlam) ve *biçim* açısından analiz edilmişti. Serinin onikincisi olan bu makalede yer alan ortak veya benzer atasözleri, deyim ve bunların bilhassa meselleri de her canlının ve dolayısıyla her insanın nasip ve rızkının önceden belirlendiği, insanın kendi çabası ve çalışmasıyla artmasının mümkün olmayacağı ve aynı şekilde başka birinin yardımı ve çabasıyla da değişmediği hususları ile ilgilidir. Bu makalenin esas konusu, atasözlerine dönüşen şu iki Farsça asıllı mesel ve bu mesellerle ilgili hikâyeler ile onların Kurmancî, Zazakî ve Türkçe muadilleri veya benzerleridir.

بکوب بکوب، همان است که دیده ای!

Be-kûb be-kûb, hemân-est kê dîde 'î!

Tokaçla, tokaçla; aynen gördüğün kadardır.

اگر ندهد معبود چه کند محمود.

Eger ne-dehed Me 'bûd çe koned Mehmûd (Me 'bûd/Ma 'bud: Allah).

Vermeyince Ma 'bud, neylesin Mahmud!

Kurmancî: *Heke nedît Hakimê Hey, xwelî li serê Hatimê Tey*

Tarihî açıdan bazı kahramanları Gaznelilere kadar giden bu meseller ve hikâyeleri zamanla değişerek farklı versiyonlar şeklinde diğer Müslüman milletler arasında da yayılmıştır. Örneğin hikâyenin asıl kahramanı eski kaynaklarda (Hablerûdî tarafından 1643'te yazılan *Câmi 'u 't-temsîl'* de) Gazneli Sultanı Mahmud (ö. 421/1030) iken, sonraki eserlerde Safevî hükümdarı Şah Abbas-ı Kebîr (Büyük Şah Abbas, ö. 1629)'e veya Osmanlı sultanı İkinci Mahmud (1629)'a dönüşür. Zira din ve mezhebin etnik kimlikten önce geldiği için Sünnî muhitlerde aynı hikâyenin kahramanı ile Şi'î muhitlerdeki kahramanı genelde farklı olmuştur. Ama aşağıda görüleceği gibi Kurmancî ve Zazakî mesellerde asıl kahraman Arap kültürünün etkin olduğu Güney Kürtleri arasındaki versiyonlarda cömertliğiyle meşhur Hatem-i Taî (Ebû Seffâne Hâtim b. Abdillâh b. Sa'd et-Tâî el-Kahtânî, ö. 578 [?]), İran ve İran'a yakın coğrafyada yaşayan Kürtlere ait versiyonlarda Gazneli Sultan Mahmud ve Zazakî'de Sultan Mahmud (?)'dur.

İlave olarak şunu belirtmek oldukça önemlidir: Bu makalede yer alan Kurmancî ve Zazakî atasözleri ve hikâyelerinin metinleri olduğu gibi aktarıldığı için imlâda yoğun şekilde farklılıklar görülebilir. Günümüz Kurmancî ve Zazakî imlâlarda hatalı diye görünse de hikâyelerin metinlerini olduğu gibi aktarılmaya özen gösterilmiştir.

I. Konuyla ilgili bazı ortak atasözleri

Ortak tarih, coğrafya, din ve kültürün etkisiyle ve özellikle İslâm kültürü (ve Kur'ân ile hadis başta olmak üzere) tesiriyle zamanla Müslüman halklar arasında şekillenen rızkla ilgili Kurmancî, Zazakî, Farsça ve Türkçe birçok atasözü ve mesel ortaktır. Kişinin yaşam biçimini doğrudan etkileyen *rızkı, kısmeti ve nasibi* gibi hususlar halkın algısını ve inancını yansıtan atasözlerinde, tamamen olmasa da büyük ölçüde kadere ve rızkları takdir eden yaratıcının iradesine bağlandığı izlenir.

a) Makalenin asıl konusu olan yukarıdaki atasözleri ve aşağıda verilecek hikâyelerine göre; “Her kulun nasibi Allah tarafından takdir edilmiştir. Nasip olmayacak bir şey için ne kadar çalışılsa boşunadır. Elde yeterli imkân bulunmuyorsa, kabiliyet, istidat yoksa ve hele her şey ters gidiyorsa elden ne gelir. Her şey nasip iledir. Nasipten öteye de yol yoktur. Bu durumda dışarıdan yapılacak yardımlar da geçersiz kalır. Yardımı yapan sultan da olsa, durum değişmez.”¹ Nitekim Türkçe şu atasözü; *Allah vermeyince peygamber neylesin ve Kürtçe şu atasözü; Xuwedê nede, bi zorê nabe* (Allah vermeyince zorla olmaz) oldukça dikkat çekicidir: Allah insana bir şey vermedikçe, insanın eline o şey geçmez. İnsan kendini ne kadar zorlasa da Allah'ın kuluna destek olması

¹ Pala, İskender, *Atasözleri Sözlüğü*, İstanbul 2002, s. 279 (Atasozleri_Sozlugu_(iskender_Pala)_2002)

lazımdır.² Konuyla ilgili aşağıda verilecek hikâyelerde bu anlayış öne çıksa da aslında hikâyelerde örtülü bir tarzda aklını kullanmayan beceriksiz, basiretsiz ve türlü bahanelerle ümitsizliğe kapılan aptal ve tembел kişilikler de hicvedilmektedir.

b) Aşağıda verilen bazı ortak (Kurmancî, Zazakî, Farsça ve Türkçe) atasözlerine göre her canlı ve insan ancak kendi nasibini; mukadder rızkını yer. Ezelde onun için belirlenen rızık ve nasip ne olursa olsun gelip onu bulur. Kimse bunu engelleyemez. Çünkü rızık ve miktarını Allah belirlemiş; azalıp eksilmez. Sonuçta Yaratıcı hiçbir canlıyı rıziksız bırakmaz.

1. Farsça:

قسمتِ روزِ ازل نه بیش و نه کم می شود.

Qismet-ê rûz-ê ezel ne bîş û ne kem mî-şevêd.

Ezel günü yazılan kısmet ne artar ne eksilir.

قسمتِ هیچ کس را هیچ کس نتواند خورد.

Qismet-ê hîç kes-râ hîç kes ne-tevâned xord.

Kimse kimsenin kısmetini yiyemez.

روزی تو باز نگرده ز در.

Rûzi-yê to bâz-ne-gerded zi-der.

Senin rızkın kapıdan geri gitmez.

2. Kurmancî:

Her kes rizqê/qismetê xwe dixwe.

Kısmetinde ne varsa, kaşığında o çıkar.

Xwedê çi daye, ew jî qismetê meriv e.

Allah ne vermişse, o insanın kısmetidir.

Kes rozî kes nâxwâ.

Kimse kimsenin rızkını yiyemez.

Qismetê Xudê bide, herembaşî jî nikarin meriya bistînin.

Allah kısmet ederse harambaşı da insandan alamaz.

Çend bigerrîyê li çerx û felek, rizq êke nabîte gelek.

Çarkı felekte ne kadar çok dolaşsa da kişinin rızık artmaz

² Oncu, Mehmet, *Gotinên Pêşîyan*, Enstîtuya Kurdî, İstanbul 2014, 667.

3. Zazakî:

Her kês, qısmetê/rızkê xo weno.

Kimse kimsenin kısmetini/rızkını yiyemez.

Kês qısmetê keşi nêweno.

Kimse kimsenin kısmetini yiyemez.

Qısmetê to ke çiko, qoçika tode u vejino.

Kısmetinde ne varsa, kaşığında o çıkar.

4. Türkçe:

Tanrı kulunun rızkını verir.

Nereye gitsen, kısmetin de ardından gelir.

Kimse kimsenin kısmetini yiyemez.

Kısmet ise gelir Hint'ten, Yemen'den, kısmet değil ise ne gelir elden?

Kısmetinde ne varsa, kaşığında o çıkar.

İlgili atasözleri, deyimler ve hikâyeler

a) Kurmancî:

K.1. *Heke nedît Hakimê Hey, xwelî li serê Hatimê Tey.*

1. Türkçe çeviri ve Türkçe ortak atasözü: Eğer vermezse Hay Hâkim, toprak başına Taylı Hatim'in/*Vermeyince Ma'bud, neylesin Mahmud!*

2. Kafkas ve Gürcistan Kürtleri arasında birebir Farsça ve Türkçe ile aynı olan şu versiyon mevcuttur: *Eger nedet rebbê meibûd, fayde naket dana sultan Mehmûd. (Heciye Cindi) Eğer Mâbud Rabb vermezse Sultan Mahmud'un vermesi fayda sağlamaz. Türkçe: Vermeyince Ma'bud, neylesin Mahmud!*

Daha önce işaret edildiği üzere, Arap kültürü etkisinin daha yoğun olduğu Güney Kürtlerinde cömert olmakla meşhur Hâtim-i Tay, İran'a yakın coğrafyada yerleşik Kürtlerde Gazneli Sultan Mahmud figürü öne çıkmıştır.

Heke nedît Hakimê Hey, xwelî li serê Hatimê Tey

Binyata vê gotinê dibêjin du bira bîn, êk zengîn bî û êk hejar bî, kes û karên wan her gazind ji birayê zengîn kirin: To destê birayê xwe nagirî, to qencîya vêra nakî. Wijdan qebûl nakit çawa bit her birayê te ye! Ew ê arîkarîya birayê xwe nekit, gelo wê arîkarîya kê bikit? Ew ê arîkarîya birayê xwe nekit û ya kes û karên xwe nekit ew ne mirov e. Ew ê destê çakîyê nedît birayê xwe û mirov û xizmên xwe êl û binemala xwe, bila bimrit hêj caw û erzan! Ew pûlperest e, ne hêja ye, wî qasî ew li nav mirova da bijît bila biçit bi gurk û hirça ra bijît. Li vî babetî da Cigerxwîn jî dibêjit:

Ey dewlemendê bê şeref çidkî ji van koma pera

Sedhezar milyonê zêra têxe kurtanê kera.

-Yanî eger pare ne ji qencîya li gel xweyî û kes û kar û el û millet ra bit, bihayê pera çî ye? Biha jê ra nîn e. Ji

van tuxmê gazinda serê birayê zengîn hêr û gêj kirin.

Birayê zengîn got: “Gelî mirova hewe gelek da ser min û ez gelek pê xweş im, bi gazindên hewe, çunkî ew zengînê malê xwe dirîya mirov û miletê xwe ra nedit, gûyê kerî li ser wî malî bit. Çunkî bi rastî mal ji wî qasî ra baş e. Mirov rumet û serbilindî û serfirazyê pê bikrit, belê çî gava welê hat, mirov rûmeta xwe û mirovatîya xwe bifroşit da malî pê peyda bikit û bikirit, hingê mirov ji rêza mirovên camêr û aza derdikevit û dibit kolê malî û kolê wî cihê mal jê tê. Belê baş bawer bikin ez ne ji wî tuxmî me birayê min ne ew biray e. Belkî birayê min wekî dibêjin; *Heke nedit Hakimê Hey, xwelî li serê Hatimê Tey!*”

Mirovên wî gotin. “Ev çî gotine û çîroka wê çî ye?”

Birayê zengîn got: “Dibêjin carekê Hatimê Tey li derê mala xwe sekinîbî, berê xwe dayê mirovek jar û belengaz ji wê ve hat. Hatim berê xwe dayê û hizrên xwe kirin ji xwe ra got: De bi Xudê ne ji wijdanê ye, Hatim hero (her-ro) nan û goşt bixût û ev hejarê he nan bi dest nekevit bidit zarokên xwe, rabî bakir hejarê xwe: Hejaro... ka were. Hejarê xwe bire malê û gazî kolê xwe kir: Here qazekê serjêbike û zikê wê bidrîne û deh zêra bêxe têda û dîsa bidirû û sax bikelîne û deh nana jî vêra bîne, min wec pê heye.”

Kole çû gotina Hatim bi cih anî. Hatim got hejarî:

“Rabe vê qazê bibe mal to û zarokên xwe bixûn.”

Hejar rabî qaza xwe bir û çû, ji berî bighêt malê mirovek li semtê hat, got: “Ew çî ye?” Hejar got: “Qazek e, Hatim dayî min ez ji zarokên xwe ra bibim.”

Got: “Hejar min mêvan hene û kevanîya min ne li mal e û ez gelek ji mêvanên xwe şerm dikim. To wê qazê nadî min, ez ji wanra bibim. Ez ê 10 mecîdîya bidim te?”

Hejarî ji xwe ra got: Hema min ev qaz nexwarîye jî wê bibit çî? Deh mecîdî wê deh kona bigrin, bi Xudê deh mecîdî ji min ra çêtir in qaz hemî danek e!

Got: “Ez benî ev e, ji te ra, ka deh mecîdîyê min bide min”.

Deh mecîdîyên wî danê û qaza xwe bir. Piştî çend roja çavê Hatim bi hejarê wî ket, berê xwe dayê her zelumê berê ye! Hatim ji xwe ra got: Belkî wan çend zêra têrê nekir bit! Belkî deyindar bit. Rabî dîsa bakir kolê xwe got:

“Here qazek dî jî serjêbike wek ya berê deh zêra bêxe di zikê wê da û sax bikelîne û deh nana vêra bîne were vêrê.”

Kole çû qazek anî û hat, hatim ew qaz jî da hejarî û got here bibe ji zarokên xwe ra. Hejarî bir û çû, dîsa ew zelum li semtê hat berê xwe dayê qazek wê desta da - pane tomik jê xwaribî -dîsa gotê:

“To vê qazê nadî min ez deh mecîdîy bidime te.” Hejar hema bê rawestan got: “Belê” û qaz dayê. Wî jî deh mecîdî danê.

Piştî çend roja Hatim berê xwe dayê hejarê wî her zelumê berê ye! Bakir kolê xwe:

“Kuro here qazek dî jî serjêbike, belê zikê wê baş dagire ji zêra.”

Kole çû qazek pêk anî. Hatim ew jî da hejarê xwe. Belê ew qaz jî bi rîya her dukên dî ve çû, çunkî ew zelumê dî hî bibî hejarê xwe. Hatim berê xwe dayê hejarê wî hema her xurtê berê ye! Rabî gazî kirê:

“Ka were malbabwêran, ew her sê qazên min dayîne te, te çî jêkir?”

Hejarî got:

“Ezbenî bi Xudê her sê jî camêrek li semta min dihat bi xêra xwe ji min dikrî, her êk bi deh medîcîya.”

Hatim got: “Kurro ew kî ye?” Got: “Filan kes bî.” Hatim rêkir li dûv ra anî û gotê: “Lawoo ew tiştê li nav zikê qaza da bîne û to dizanî çendin û ez jî dizanim çendin?”

Hatim gote hejarê xwe “here tûrekê bîne û were.”

Hejar çû çiwalek anî û hat. Hatim got xeznedarê xwe “li gel hejarî here hingî bivêt bila ji xwe ra zêra bêxit li tûrkê xwe da.”

Her du çûn. Xeznedarî derê zêra vekir û gotê: “Here ji xwe ra dagire, çaxê to xilas bibî bake min ez ê bêm bibim pişta te û derî jî bigrim.”

Hejar çû jor ve berê xwe da koma zêra! Ji xwe ra got: Hero ji min ra ne îde da ez çiwale xwe taze dagirim. Paşî xeznadar bila bêt derî bigrit! Çiwale xwe da ber koma zêr û dagirt wekî wî bivêt. Kar kir da bidit pişta xwe belê ne karî! Rabî çokdan erdê û çival qulipand ser pişta xwe! Belê çival giran bî ne karî rakit. Çival ket li ser sere wî û ma li binda demeket, heta welê fetisî!

Xeznadar hingî ma... Hejar dîyar nebî! Çû berê xwe daye wê bi wî awayî! Rabî çû bakir Hatim: “Were berê xwe bide wî ew ê te xwestî to wî zengîn bikî?”

Hatim çû berê xwe dayê serê xwe hejand û got:

“Heke nedît Hakimê Hey xwelî li serê Hatimê Tey!”

Vêca gelî mirova bi Xudê birayê min jî wekî wî hejar Hatim e, heke hûn ji min bawer nekin rabin da bicerbînîn!

Rabîn tibabek zêr kirin li nav patekê da û birin danîn li ser derê rîyekê gazî birayê wî kirin, “were here filan derê.” - Ew rîya zêr danîn li ser –

Bira çû û çavê teva ma lê, heta ji patê zêra bûrî û xwe ne tewandê!

Ew rabîn çûn zêrên xwe anîn û hatin. Bira zivirî gişa - hemya - pirsyar jê kirin: “To li filan semtê çawa çuyî - cihê zêr tê?”

Got: “Bi Xudê min ji xwe ra got: Erê pa kor çawa bi rêve diçin? Pa hema min girrî ez korim! Ê min çavê xwe niqandin û ez çûm.

Birayê zengîn got yanî hind çavê xwe neqand heta ji zêra borî da zêra nebînit! Vêca da hûn bizanin ne ku ez li gel ne başim, belkî wekî dibêjin: **Heke nedît Hakimê hey xwelî li serê Hatimê Tey!**³

Türkçe özet

İki hikâyenin içiçe geçtiği bu hikâyede biri, çok varlıklı diğeri çok yoksul iki kardeş vardır. Varlıklı kardeşin dostları, ondan yoksul kardeşin elinden tutup ona yardımcı olmasını ister. Aslında yoksul kardeşine yardımda bulunup da olumlu bir gelişme görmeyen varlıklı kardeş gören dostlarına, “Eğer vermezse Hay Hâkim (Allah), toprak başına Taylı Hatim’in” meselini anlatır.

Taylı Hatim yoksul birine, kızarmış kazın içinde üç defa altın doldurarak gönderir ama o her defasında yoluna çıkan bir uyanığa kaptırır. Hatim yoksul adamın halinde bir gelişme görmeyince, onu çağırır ve gönderdiği kızarmış kazlara ne olduğunu sorar. Yoksul olupbitenleri anlatınca, Hatim uyanık adamı çağırır ve altınları getirmesini söyler. Yoksulu da bir uşakla hazine odasına gönderir; belli süre içinde alabildiği kadar altın almasını söyler. Ama zavallı yoksul, beceriksizliğinden dolayı altınları doldurduğu çuvalın altında kalarak ölür.

İkinci hikâyede varlıklı kardeş, dostlarının müşahedesinde yoksul kardeşin geçeceği köprü üzerine bir miktar altın bırakır. Yoksul kardeş tam köprüyü geçerken, kendi kendine *körlerin köprüden nasıl geçtiğini* denemek için gözlerini yumarak geçer.

Türkçe: *Allah vermeyince peygamber neylesin./ Vermeyince mabut, neylesin Sultan Mahmut.*

K.2. Ê ku nade nade, te çi cade cad e...

[Vermeyen (Allah) vermeyince sen ne uğraşıp durursun...]

Türkçe: *Çok çalışan çarık yırtar, iş odur hakka vara./ Allah vermeyince peygamber neylesin./ Vermeyince mabut, neylesin Sultan Mahmut.*

Hikâyeyi aktaranın notu: “Dünyada bazı insanların rızkı ve nasibi az olur. Onlar için ne kadar çaba gösterilse

³ Dêrşewî, Mele Mehmûd, *Miştaxa Çiya Ji Gotinên Pêşiya*, s. 107-110.

de sefalet ve yoksulluktan kurtulmazlar. İşleri bir türlü yoluna girmez ve ekonomik açıdan düzelmezler.”

Ê ku nade nade, te çi cade cad e...

Dibejin: Carek ji caran li devereke du bira hebûn. Ji wan yek bazirgan û dewlemend, hişyar û xwedî siûd bû; ê din jî neçar û belengaz, bextreş û kevirleketî bû.

Ye dewlemend di koşka xwe de dilgeş û di nav heyinê de; ê belengaz jî xwelîser, di xana xwe ya xirabe de, di nav bêçaretî û tunehiyê de dixirikî. Li dora bazirgên dost û heval, li dora ê belengaz jî bela û nexweşî kem nedibûn.

Şeveke birayê bazirgan dîsa dawet dabû dost û hevalên xwe. Bi hev re xwarinen xweş û şerabên baş vedixwarin û yarenî dikirin. Qal bi qal, gotin hat ser birayê neçar. Ji hevalên wî yekî got:

-Tu çira li birayê xwe mêze nakî, mesrefa te ya rojêke tera wî û zarokên wî ya salekê heye. Ji te re ne şerm e, ku tu li vir nav kef û zewqe de bî, ew jî li wir di nav tengî û jariyê de biji?

Bazirgan got:

-Hûn jî zanin ku min gelek cara pere û sermiyan daye wî û wî wenda kiriye. Dîsa hûn zanin ku ew dayina min qebûl nake.

Dema ku hevalên wî pê de ketin, wî got:

-Ji bo ku hûn careke din jî bibînin, eze mehekê her êvar tebaxek beqlewat bi destên we rêkim mala wî. Eze her tebaxekê jî pêncî zêrî bêxim binê wê. Heke ku bigihîne hev, ewê jê re bibe sermiyanekî. Bila ji xwe re dest bi bazirganiyêke piçûk bike û pe zarokên xwe xwedî bike. Xwe jî zarokên xwe jî ji belengaziyê xilas bike.

Soz dan hev ku wisa bikin. Bû roja din, berêvarî ji wan kesan yekî, bine tebaxa beqlewatê pêncî zêr xiste û bir mala wî. Dît ku li kuçeyê taxekê di bin xaniyekî axîni de, ew û zarokên wî di rewşeke nebaş de ne. Gunehê wî pê hat û li deriyê wî da. Dema ku birayê belengaz derket ber derî, tebaxa beqlewatan da destê wî û zivirî. Piştî ku belengaz ji wî kesê xerxwaz re got, “Xwedê xera te binivîsîne.” Tebaxa beqlewatê anî fireqzanê û got jina xwe:

-We tebaxê bide pêşiya zarokan bila xêra xwedî bixwin. We gavê şeytan ket bêvila jinê, jinê ji mêrê xwe re got:

-Ew xwarinek gelek xweş û giran e. Bi ya min, em dest li wê tebaxê nexin, tu bibe bide cîranê me Efrahîm Efendiyê Cuhî, bila çend qurîş pere bide te da ku em ji bo zarokan zexîra çend rojan bistînin.

Fikra jinê ne xirab bû. Kêfa mêrikê xizan anî, tebaxa beqlewatê rakir, rast çû ber deriyê Efrahîm Efendiyê Cuhî. Li deriyê wî da. Dema ku cîranê wî derket ber derî, got:

-Kerem ke cîranê hêja.

-Ezbenî, ew tebaxa kesekî xerxwaz ji me re anî ku em bixwin. Lê em gelekî hewce ne. Me got, em bidin cîranê xwe, ew jî çend qurîş pere bide me ku em hin pêdiviyên male bibînin.

Dile cîranê wî yê Cuhî pê ve dimîne. Tebaxa wî ji dest digire û heqê du tebax beqlewat dike destê wî û diçe mala xwe.

Piştî ku Cuhî û zarokên wî tebaxa beqlewatê didin ber xwe, dest bi xwarinê dikin. Dibînin ku binê tebaxê tije zêr in, kêfa wan gelek xweş dibe. Zêrên xwe dijmêrin û radikin. Birayê belengaz, roja din ber êvarî, tebaxek din tîne. Cuhî wê jî jê dikirre. Heta ku qewlê wan tamam dibe, her roj ji birayê belengaz re di tebaxê de beqlewat tî. Ew jî her car tîne bi bihayê du tebaxan beqlewatê xwe difroşe cîranê xwe yê Cuhî.

Piştî demekê hevalên birayê bazirgan dibînin ku birayê belengaz tu pergâl rast nekir, rewşa wî dîsa weke berê ye. Bi meraqa xwe nikarin, pirsiyar dikin. Li ser vepirsîna wan mirovê belengaz jî ji wan re çîroka beqlawatan ji binî vedibêje. Hevalên birayê dewlwmend gelekî heyirîn û ber bextê wî yê reş şaş man. Rabûn û hatin cem hevalê xwe yê bazirgan. Ji wan yekî got:

-Hal û ehwal wiha ye.

Birayê bazirgan got:

-Keko! *Ê ku nade nade, te çi cade cad e.*⁴

Türkçe özet

Hikâyede biri varlıklı tacir, diğeri yoksul iki kardeş vardır. Varlıklı kardeşin dostları kendisini eleştirerek ondan yoksul kardeşin elinden tutup ona yardımcı olmasını ister. O da dostları huzurunda yoksul kardeşine üç akşam altına altın döşediği üç tepsi baklava gönderir. Hanımı da kocasının aklını çelerek temel ihtiyaçlarını karşılamak maksadıyla, baklavayı komşusu Yahudi Efrahîm Efendî'ye satmasını sağlar. Bunu gören dostlarına: *Vermeyen (Allah) vermeyince sen ne uğraşıp durursun...* Türkçe: *Allah vermeyince peygamber neylesin./ Vermeyince mabut, neylesin Sultan Mahmut.*

K.3. Korê ser pire

[Türkçe çeviri ve Türkçe ortak atasözü: Köprüden geçen kör gibi olmak/ *Allah vermeyince peygamber neylesin./ Vermeyince Ma'bud neylesin Mahmud.*]

Aslında hikâyenin başlığı, sonundaki kıssadan hisse olacak nitelikte şu cümle cümle olmalıydı: Ez didimê lê Xwedê nake behra wî (Ben veririm ama Allah ona nasip etmiyor.

Korê ser pire

Dibêjin: Demekê ji deman, li bajarekî du birayên hev hebûn. Ji wan birayan yek gelekî dewlemend, yê din jî gelekî neçar û belengaz bû. Birayê dewlemend xwedî gelek pere, mal û milk bû. Heval, cîran û kesên li doralîyan her tim ji birayê dewlemend re digotin;

-Tu xwedî gelek pere û zêr î, birayê te jî li kêleka te nan tune ku bixwe, ev û zarokên wî di bine wî pagî' xirabe de dikin ji nêza bimirin, em ji te hêvî dikin tu têra ku birayê te zarokên xwe xwedî bike sermiyanekî bide.

Birayê dewlemend jî her car ji wan kesên xêrxwaz re digot:

-Gelî birano, ez didimê, lê Xwedê nake para (behra) wî.

Rojek dîsa çend kesên nas qala belengaziya birayê wî kirin, Birayê dewlemend jî amadekariya xwe kiribû, got:

-Gelî heval û cîrana, di rabin bidin pey min.

Bi hev re rabûn çûn, li ser pirekê rawestiyân. Birayê dewlemend di bin ebayê xwe de tûrek zêr derxist û got:

-Gelî hevalan... Birayê min ê belengaz, her sibe di ser vê pire re derbas dibe û diçe bazarê. Bêhneke din evê were, emê vî tûrê zêran bidin pêşiya wî, heke qismet wî be yê ji xwe re bibe, zarokên xwe pê xwedîke, tê de têra wî zêr hene.

Kesên li dora wî ji hev re gotin:

-Bila.

Mirovek kirin nobedar, yê din xwe li wir veşartin. Ku birayê neçar xuya bû, tûrê zêran dan pêşiya wî û vekîşiyân. Dema ku zîlam hate ser pire, kor hatin bîra wî û dile wî dimîne bi koran ve û xwe û xwe re dibêje:

-Gelo ew korên belengaz û reben çawa rê ve diçin.

Çavên xwe digire û mîna koran tê ser tûrê zêran re derbas dibe û diçe. Birayê dewlemend ji ciyê ku xwe lê veşartî hêz dike, radibe û dibêje:

-Min ji ve re negot, *ez didimê lê Xwedê nake behra wî.*

Ji wê pê ve navê birayê neçar bû, "Korê ser pire." Dema ku ji dereke re dibihurî xelkê ew bi tiliyan şanî didan û digotin;

⁴ Öncü, Mehmet, *101 Gotnên Pêşyan Çîrok*, Nûbihar, s. 92-95 (<https://books.google.com.tr/books?id=GjpBEAAAQBAJ>: erişim 06.07.2023: 10:47)

-Korê ser pirê diçe...⁵

Türkçe Özet

Bu mesel K.1 ve K2'nin farklı versiyonudur. Dolayısıyla Türkçe özeti için ilgili hikâyenin Türkçe özetine bakınız.

b) Zazakî:

Z.1. Meselaya Siltan Mehmûdî û Feqîrî

Not: Başlık şöyle olmalıdır/ *Eg nido Me'bûd, se bikû Sultan Mehmûd.*

Zazakî: *Vermese Mabut, ne yapsın Sultan Mahmud!*

Türkçe: *Vermeyince Ma'bud neylesin Mahmud.*

Not: Bazen bir toplumun kültür ve dilinde başka dillerde söylenen bazı deyim ve atasözleri de kullanılarak halk tarafından benimsenir. Nitekim Türkçe atasözleri arasında birçok Arapça (Men dakka dukka gibi) veya Farsça hatta Kürtçe atasözleri kullanılarak yaygın hale gelmiştir. Bu atasözü de Türkçe olmakla birlikte Zazalar arasında da kullanılmaktadır.

Meselaya Siltan Mehmûdî û Feqîrî

Zemanêk yew siltan beno, nameyê yi Sultan Mehmûd beno. Yew zî cîranê Sultan Mehmûdî esto, zaf feqîr û zaf perîşon o. Sultan Mehmûd xwu rê fikirîyeno vano “Ez se bikerî, ez ina eşkera çî bido ci nêbeno.”

Yew xezînaya Sultan Mehmûdî esta. Sultan Mehmud fikirîyeno vano: “Ez ina xezîna bido ci.” Vendo ci, beno zere, xezîna ha uca de, yew wuye dano ci, vano: “Wuye zerey xezîna kir, çend zerdî ameyî, biger û şû.”

Mêrik wuye gêno şino. Wuye dest ra recifyeno, wuye çep tadîyeno, yew zerd tena zerey' wuyeyî de maneno. Sultan vano: “Qismet ti o yo, yew zerd xwu bigêr û şû.”

Mêrik yew zerdê xwu gêno şino. Epey wext vêreno, sultan yew roj ano yew kergi pojeno. Zerreyê kergi qelişneno, dekeno pir zerdon, kergi dano xizmekarê xwu vano: “Beri bide ê feqîrî.”

Senî beno, yew merdimo çimakerde vînenno ke xizmekar ha şino, kono xizmekarî dima. Reseno ci, xizmekarî ra vano: “Xalo ti a kergi nêrueşenî? Birueş bidi mi.”

Xizmekar vano: “Temam, ez rueşena dona ti.” Mêriko çimakerde vano: “Ti çend ra roşenî?” Xizmekar vano “Panc kaxitî.”

Mêrik panc kaxitî dano ci, kergi gêno şino. Ewnîyeno ke zereyê kergi ha pir zerdî.

Sultan Mehmûd eşnaweno mêrikî xizmekarî ra kergi girewta berda, vano:

- *Vermese Mabut, ne yapsın Sultan Mahmud!*

Yew roj tayê peran dekeno zereyê puel, serî cehdê yi ra non ro. Sultan Mehmûd xwu nimneno.

Sultan Mehmud xwu nimneno, pereyî kerdê zereyê puelî, eştî uca. O feqîr wet ra yeno, xwu rê fikirîyeno vano: “Inê korî senî rayîr ra şînî?” Çimanê xwu qefilnêno, rayîr ra devam keno. Zerdon ra vîyareno. Gelekî rayîr şino, hama newe çimanê xwu akeno.

Sultan zî ey vînenno, ancî vano:

- *Vermese Mabut, ne yapsın Sultan Mahmud!*

*Eke Homa nêdo, Sultan Mehmûd se keno!*⁶

[Başlık ve son cümle şu şekilde olursa daha uygun olur zannımca: *Eg nido Me'bûd, se bikû Sultan Mehmûd*]

⁵ Oncu, Mehmet, *101 Bivêj Çîrok*, Avesta 2015, s. 93-94.

⁶ Mitiqa: Çewlîg; Arêkerdoxe: Nihal Kayışkıran; Vatox: Xeyrî Dervişoğlu, 78 serre. <http://www.zazaki.net/haber/meselaya-siltan-mehmd-feqr-2151.htm> (erişim: 17.05.2023: 21:56)

Türkçe Özet

Bu meselin Zazakî hikâyesinde Sultan Mahmud adında bir sultan yoksul olan komşusuna yardım etmek ister. Eline bir kürek verir hazineye sokar. Yoksul küreği altınlara daldırır şanssızlığında kürek üzerinde bir altın kalır. Sultan “Al git kısmetin bir altınmış” der. Bir süre sonra içi altınla dolu bir tavuğu yoksula gönderir ve bir uyanık adam beş liraya ondan satın alır. Neticede yoksulun geçeceği yola bir miktar altın bırakır. Yoksul altınlara yaklaşınca “Körler nasıl yolda yürür?” diye onları taklit ederek yoldan gider. Bu gelişmelere şahit olan Sultan Mahmud der: *Eke Homa nêdo, Sultan Mehmûd se keno!*

Allah vermezse, Sultan Mahmud ne yapabilir?

Z.2. Rîzq/Rızk

1. Hikâyenin başlığı şöyle olmalıydı: *Ow rizq a kênê yi wo, wû ho wen. (Onun yemekte olduğu rızk onun kızınıdır.) Çünkü bu cümle meselin/hikâyenin temsili/özü hükmündedir. Türkçe atasözü: Kul kulun rızkına sebep olur.*

2. Aşağıdaki Zazaca hikâyenin diğer hikâyelerden farklı olarak verdiği mesaja göre, bazı halk inançlarında, kısmeti ve rızkı bol olan bir insan veya bir aile bireyi sayesinde, başka insanların veya diğer aile fertlerinin rızkı ve kısmeti artabilir. Örneğin hikâyede işaret edildiği gibi ekonomik açıdan sıkıntı yaşayan herhangi bir ailede yeni doğan bir kız çocuğu, rızkı ve kısmetinin bolluğuyla doğar ve ailenin refaha kavuşmasına yolaçabilir.

Rîzq

Ruejêk Hezretî Mûsa şino Tûrî Sîna, reyar ra yo merdim yi ver a ben. Merdim vûn:

-Ya nebî Hûmay, ti hê şîn, ti Rebî ra pers biker, dê qey ez xebitîyena nixebitîyena tim û tim hal mi sey xwu wo.

Hezretî Mûsa şino Tûrî Sîna, Hûmayî de qisekerdişî xwu qedînen û ho şîn, Hûma vûn:

-Ya Mûsa, tui çîyêk xwu vîr ra nîkerd?

Hezretî Mûsa vûn:

-Ya Rebî, xwura malum tui wo, ez vaj se?

Hûma vûn:

-Ti şî, ay qul mi ra vaj, wû bixebitîyo nixebitîyo rîzq yi ina dinya d' di pûxnetî û nîm o. Sobîna rîzq yi çinîk!

Hezretî Mûsa şin vêr mîyerîk, mîyerik vûn:

-Ya nebî Hûmay, ti şî vêr Hûmay û ûmê, gelo ti mi îr perse?

Hezretî Mûsa vûn:

-Ez persawa. Hûmay mi ra va, ti ra vaj, wû bixebitî z' rîzq yi di pûxnetî û nîm o, nixebitî z' rîzq yi di pûxnetî û nîm o.

Mîyerik xwu xwu vûn, eg' otîr o, ez qey hend xwu ezab dûn, hend cit ken, hend şin diwar şarî d', hend kirîn-calê şar ken. Xwu xwu vûn, ez hîn nixebitîyen. Ca d' çi mal milk yi est rûşen, keyê xwu îz bar ken vûn, ez şin cayna.

Mîyerik hema reyar nikowt, a şew wû û cinîyê xwu sarê xwu îz şuwên hema kûwên reyar. Emîr Homay ra cinîyê yi a şew bena niweşê qij îz.

Mîyerik keyê xwu bar ken şin. Her rûej şin yowna bacar. İhna aşm vîyeren ra. Yo rûej şin yo bacar, yow veng yen. Hêt ay vengî ya şin. Şin eg' bacar id yo ca d' yo delal vernîyê yo kueşk id ho venden vûn, “İna kueşk rûetişî ya, kûm ig qayîl biêrîn wa bîyor! Howca nîyo perûn xwu peşîn bid'. Wa bihewilîyo ci, eg' kueşk wêş yi wa şî, xwura bad' çowras rûejî ya pey ma vaj vûn henzar hebê zerdûn xwu dûn û hîn kueşk bena ayê yi. Eg

kueşk wêş yi wa nişî, badî çowras rûejûn a pey kuşk terk ken şin.”

Mîyerik xwu bi xwu vûn, lîya wullay ez towê vînd nîken. Xwura cay’ rakowtîş mi îz çinîk! Û rîzq mi îz ez bix-
ebitî nixebitî xora di pûxnetî û nîm o. Ez çowras rûej xwu îtiya d’ biqedîn, badînê ez vêjîyen şin cayna ûnîyen
yo cay rakowtîş...

Mîyerik şin vêr delal û vûn:

-Ya merdim! Ez qayîl a ina kueşk biêrîn!

Delal vûn:

-Temûm, eg’ ti qayîl biêrîn hû tui îr meftê bêr kueşk, xeyrin ib. Eg ti, kueşk ra memnun nibî xwura badî çowras
rûejî wuhar kueşk yen kueşkê xwu pey d’ gen, eg’ ti ci ra memnun bî hîn kuşk ayê tui wa.

Mîyerik meftun xwu gen şin hewlîyen kueşk.

Mîyerik nat kueşk geren wêt kueşk ra geren cêk yo dolab vînen, Dexîlê dolab ken a, eg’ dexîl ha kekatî ra zêrd.
Mîyerik dêst xwu îz zerdûna a nidûn. Xwu bi xwu vûn, es zerdûn big’ pê se bikir? Xora rîzq mi di pûxnetî û
nîm o. Yo faydê yin mî îr niben. Belîya inê wuhar kueşk ê. Mîyerik dexîl hewna qefilnen.

Zaf tay çî wext bênati ra vîyaren ra, rujêk wuhar kueşk yen. Mîyerik xwu bi xwu vûn hema vext perûn dayîş
ho mend, belîya wuhar kueşk ûmo ê zerd yi wê, hê dexîl dê, ayin ber. Wuhar kueşk mîyerik ra vûn:

-Kueşk weş tui wa şîya?

Mîyerik vû: -E.

Û vûn:

-Eg’ ti semede zerdûn xwu ûmê; zêrd tui hê filûn ca d’ zere dexîl id. Şêr big’.

Wuhar keêşk şin guerê fîyêt kueşkê xwu zerdûn ûmaren gen û yen fêk bêr, mîyerik ra vûn:

-Mi zêrd ûmârît guerê xwu gurêt. Hîn kueşk ayê tui wa. Zêrd tui wê bînî z hê dexîl id. Şûer xwu îr biûmar, mi
têna guerê xwu gurêt.

Mîyerik şin ûnîyen dexîl, eg’ wuhar kueşk tay zêrd dexîl ra vêt, ay zêrd bîn pîyor hê ûja. Hîn zûn ke zêrd zêrd
wuhar kueşk niye.

În bênati d’ cinîyê yî z’ welidîyena, ben weş ci îr yo kêna bena.

Mîyerik ca d’ tay zerdûn ben ken vûirdî, pê cinîyê xwu îr çî-mî gen. Ey zerdûn bînûn îz ken wûrdî pê yo dikûn
gen. Gurê yi zaf hol rast şin, îdarê xwu fowqûl ala ken, ca ra nîyezûn sari ho paşa ya.

Rûejêk reyaz Hezretî Mûsayî kuwen o bacar a, vêr dikûn mîyerik ra vîyeren ra ûnîyen ci, eg’ durum mîyerik
zaf bîyo hol. O mîyeriko vêrîn şîyo yona ûmo herind.

Hezretî Mûsa şin Tûrî Sîna, Homay de xeberdayîş xwu ken. Badîna vûn:

-Ya Rebî. Aqil guirûn tui ra nirasen. Ya serr mi tui ra semede yo merdimi ya pers kerd. Tui va, rîzq yi bixebitî
nixebitî di pûxnetî û nîm o. Mî o merdim eyr dî, durum yi zaf hol ib. Zaf bîyo zengîn. İna çî hîkmet a?

Homa vûn:

-Ya Mûsa! **Ow rizq yi nîyo, wû ho wen. Ow rizq a kênê yi wo, wû ho wen.** Eg’ a kêna o keye ra bivêj, wû
hewna ben sey vêt.⁷

Türkçe özet

Tûr-i Sîna’ya giden Hz. Musa bir adamla karşılaşır. Adam Hz. Musa’dan Allah’a, çok çalışıp çabalamasına
rağmen neden halinde bir değişim olmadığını, sormasını ister. Allah Hz. Musa’ya, çalışsa da çalışmasa da bu
dünyada rızkının ikibuçuk banknuttan fazla veya eksik olmayacağını söyler. Hz. Musa dönüşte bunu adama

⁷ Bor, İsmet, *Mesel u Vistonikî*, Roşna, Diyarbakır 2015, s. 112-114.

aktarınca, adam kendi kendine; mademki çalışsam da çalışmasam da rızıkım bu kadardır, neden bu kadar çift sürüp, başkasına çobanlık yapıp kendime eziyet edeyim, der ve çalışmayı bırakıp var olan azıcık malını mülkünü ve evini satar, o gece evini yükler memleketini terkederken aynı gece bir kız çocuğu doğar. Gittiği yerde olağanüstü bir gelişmeyle muazzam bir saraya sahip olur ve ihtişamlı, konforlu bir yaşam sürdürür. Hz. Musa bunları görünce şaşırır; Allah'a onun bu hâlini sorar. Allah Musa'ya der: **“Ey Musa! O onun rızıkı değildir; onun yemekte olduğu rızık onun kızınıdır.”**

c) Soranî:

S.1. *Eger neda me'bûd, çi bika Mehmûd.*

[Türkçe atasözü: *Vermeyince Ma'bud, neylesin Mahmud!*]

Dellên şewêk Sultan Mehmûdî Xeznewî xoy gorî bû. Dîfî dû kiwêre le mizgewtêk awate xwazî xwardinî pilawêkî be goşt dexwazin. Sultan denêrîte mallewe, le nigerîyek pillaw dirust deken, mirîşkêkî surkiraw le jêr pillaweke dadênên. Be xubzeyek boyan denêrêt. Kiwîrekan agayan lem keyn u beyne nabêt. Destî bo deben, serî pillaw hîcî le ser nabêt. Hendêkî lêdexon wazdênin. Xwançeke degerrêtewe. Goştekey jêrewe nexurawe, delêt: Eger neda me'bûd...

*Em pende bo kesanêk be kar dêt, her hewl biden lebêhîrî be awat negen.

Türkçe Özet

Bir gece Gazneli Sultan Mahmud camide etli pilav isteyen iki kör gürür. Körler için etli pilav yaptırır ve sunar; etler pilavın altındadırlar. Körler pilavı yerler, et altta yenilmemiş olarak kalır. Sultan Mahmut der: *Vermeyince Ma'bud, neylesin Mahmud!*⁸

d) Farsça:

F.1. *Tokaçla, tokaçla; aynen gördüğün kadardır!*

بکوب بکوب، همان است که دیده ای!

Be-kûb be-kûb, hemân-est ké dîde'î!

Türkçe: *Vermeyince Ma'bud, neylesin Mahmud!*

1. Takdir edilen rızık artmaz. Kişi ne kadar çok çalışıp koşuştursa da boşunadır; eline nasibinden fazlası geçmez.
2. Her bir canlının ve insanın rızıkı bellidir. Kendi çabası veya başkasının çabasıyla değişmez.
3. Yoksulluk ve sefaletten kurtulamayacağına inanan bir kimse, ne kadar çok çalışsa da öylece kalır; bir yere varamaz.

Kaynağı: Öyle görünüyor ki aşağıda aktarılacak hikâyenin hem Farsça hem Kürtçe, Zazaca ve Türkçe'de ve her bir dilde birçok versiyonu mevcuttur. Farsçe tesbit edilen en eski versiyonda (ünlü yazar Heblerûdî'nin 1053/1643'te yazdığı *Câmi'u't-Temsîl'inde yer almaktadır; ondan önceki kaynaklarda bulamadım*) hikâye Gazneli Sultan Mahmud zamanında anlatılagelmiş ve iki asıl kahramandan biri; yani şah veya sultan Gazneli Sultan Mahmud'dur. Daha önce işaret edildiği gibi birbirlerine rakip olup sürekli kavga eden Osmanlı-Safevî döneminde ve sonraki dönemlerin versiyonlarda; şah veya sultan Osmanlılarda Sultan II. Mahmud'a Safevîlerde de Büyük Şah Abbas'a dönüşüyor. Yoksul kahramanlar da ayakkabıcı, çamaşırcı, demirci, dokumacı, hallaç, oduncu vs. farklı mesleklerden karakterlerdir.

Tokaçla, tokaçla; aynen gördüğün kadardır!

Gaznîn (günümüz Afganistan'ın Gazne) şehrinde adı Ebû'l-'Alâ olan çok sâlih ve muttaki bir adam vardı. Ebû'l-'Alâ bir âlimin⁹ huzuruna vardı ve sordu:

⁸ Deştêkî, Umer Şeyxella, *Pendî Kurdî Çirokekey*, Hewlêr 2006, s. 37. Soranî metni okuyup Latinize eden Arş. Gör. Hacı İbrahim AYTEKİN'e teşekkür ederim.

⁹ Bazı iddialara göre sözkonusu âlim, devrin ünlü şeyhlerinden Ebû Sa'îd Ebû'l-Hayr (357-440/967-1049)'dır.

-Ahirette işe yarar en üstün amel hangisidir?

Âlim dedi:

-İlim, sâlih amel ve takva.

Ardından sordu:

-En helal rızık ve giysi hangi işten elde edilebilir?

Dedi:

-El emeği ve alın teri.

Ebû'l-'Alâ gündüzleri ilim tahsil etmek ve geceleri kumaş-elbise boyamak ve çamaşır yıkamakla (kâzur) meşgul oluyordu. Bir gece rüyada bir yüksek dağın başında seyre daldığını gördü. Aniden içinde bir nurun parlaması bir vadi gördü. Vadide delikleri geniş ve dar çeşmelerin bulunduğu duvar gibi bir yerde; deliklerinin genişliğine göre çeşmelerden beyaz bir suların şarıl şarıl aktığını gördü. Orada bulunan görevli adamlara sordum:

-Bu çeşmeler ve birbirine karışmadan akan beyaz sular nedir?

Dediler:

-Bu delikleri dar ve geniş çeşmeler ve onlardan akan beyaz sular insanların rızık pınarlarıdır.

Ebû'l-'Alâ sorar:

-Benim rızıkımın çeşmesi hangisidir?

Sordular:

-Adın nedir? Kimin oğlusun?

Ebû'l-'Alâ der: Adımı ve babamın adını söyledim, bir deftere baktılar ve bana ait çeşmeyi gösterdiler. Deliği yetimlerin gönlünden daha dar ve içinden damla damla su sızan bir çeşme idi. Ona bir çare düşünmek isterken uykudan uyandım. Bu hali görünce kendi kendime dedim, suphanallah! Mukadder rızık için nice sıkıntılar çekiyor ve nice meşakkatlere katlanıyordum... Öyleyse ilk günde kul için ne takdir edilmişse, o ele geçer, azalmaz ve çoğalmaz... “Dünya hayatında onların geçimliklerini aralarında biz paylaştırdık” (*Kur'ân*, Zuhrûf, 32)

Yeryüzünü gökyüzüne perçinlesen de sana takdir edilen rızıktan fazlasını vermezler.

Büyükler demiş: “Tembel olmamak için çalış ve inkârcı olmamak için rızık ara.”

Ebû'l-'Alâ ondan sonra gündüzleri ilim tahsil ediyor, geceleri de kumaş-elbise boyamak ve çamaşır yıkamakla (kâzurluk yapmakla) meşgul olurdu. Hal diliyle sürekli kendi kendine “İşin yok, Tokaçla, tokaçla; aynen gördüğün kadardır!” diye mırıldanırdı.

Tesadüf ya, bir gece Gazneli Sultan Mahmud, şehir halkının hâlini görmek ve zülmü önlemek amacıyla tebdili kıyafetle sokaklarda teftişe çıktı. Ebû'l-'Alâ'nın dükkânı önünden geçerken hazin bir ses duydu: “İşin yok Tokaçla, tokaçla; aynen gördüğün kadardır!” Yaklaştı ve bu sesin o dükkândan geldiğini duydu, o gece geçip gitti. Teftişe çıktığı üç gece aynı hazin sesi duydu, şaşırıp ve sebebini öğrenmek istedi. Kapıyı çaldı, yabancı biri olup onda misafir kalmak istediğini söyledi. Ebû'l-'Alâ çok sevindi ve sahip olduğu bir kuru ekmek, yanında bir tas suyu ikram etti ve dedi:

-Misafir rızıkını yer, nitekim demişler: Evde ne varsa, misafir kim olursa olsun onu yer.

Sultan evsahibinin sohbetinden çok hoşlandı ve birşeyler yedi, biraz sohbet ettikten sonra Ebû'l-'Alâ, “Yoldan geldin, yorgunsun, dinlenmen gerekir” dedi ve dükkânda gösterdiği yerde uyudu. Ebû'l-'Alâ da işinin başına döndü ve sürekli, “İşin yok Tokaçla, tokaçla; aynen gördüğün kadardır!” cümlesini mırıldanıyordu. Sultan taaccüp etti; kendi kendine, bu âlim ve her şeyi bilen adamın söylediği bu sözle ne demek istiyor, bundan başka bir şey söylemiyor; elbette bunda bir sır vardır, öğrenmek lâzımdır, diye düşündü. Yerinden kalktı ve ev sahibinin yanına geldi ve sordu:

-Ey birader! Sen makul bir insansın, söyle bu sözle ne demek istiyorsun?

Ebû'l-Alâ, rüyada gördüklerini sultana eksiksiz anlattı. Sultan bu fakir adama yardım edip onu fakirlikten kurtarmak gerektiğini düşündü ve bir şey söylemeden sabah kalkıp vedalaştıktan sonra gitti, saltanat makamına oturdu.

Ertesi gün sultan saray hizmetçilerinden birine emretti; bir tepside safranlı pilavın üstünde nohut yerine birinin içine la'l ve yakut, birinin içine sarı altın ve birinin içine de inci doldurulmuş kızarmış üç semiz tavuğu Ebû'l-Alâ'nın evine götürdüler. Hayatında böyle bir yemek görmemiş olan Ebû'l-Alâ, sevinçten neredeyse can verecekti. Yemeye niyetlenince kendi kendine düşündü, dedi: Ey Ebû'l-Alâ, sen bu kâfir tabiatlı nefsi kendine esir etmişsin; eğer sen bu leziz yemeği ona tattırır onu doyurursan, o seni kendine esir eder ve artık onunla başa çıkamazsın; öyleyse kâfir nefsin başını sabır ayağıyla ez ve bu sevdadan vazgeç, onu lezzetli yemeklere alıştırmama. Bu gece nefsi alıştırrırsan yarın da böyle lezzetli yemekleri ister. Onları elde etmek için yüzüsu dökmek gerekir ve değerli zamanı pis mide için harcamamak gerekir; peygamberler ve velîler açlığı tokluğa tercih etmişler..."

Nitekim Hak Taâla buyurmuş: "Kim Rabbinin huzurunda durmaktan korkup da **nefsini kötü heveslerden alkoymuşsa**, şüphesiz cennet onun sığınağıdır." (*Kur'ân*, Nâzi'ât, 40-41)... diye düşünerek dedi: Filan bezirgân akşamüzeri ayağının tozuyla buraya varmış ve henüz yemek yemediği kesindir. İyisi bu yemeği ona götürüyüm ve onunla tanışayım, olaki bu şehirde alışveriş yapar, satın alacağı kumaşları boyamak için bana verir ve alacağım ücret her şeyden daha iyi ve her yemekten daha lezzetli olur ve bu yemek, o bezirgânın nasibidir. Bu şekilde mırıldanarak doğruca bezirgânın bulunduğu kervansarayına gitti; durumu anlattı, bezirgân da kabul etti. Boyacı Ebû'l-Alâ işinin başına döndü. Bezirgân tepsinin örtüsünü açtı, eliyle ilkin bir tavuğun karnını yardı, nimet içinde nimet gördü ve her üç semiz tavuğun içinde, bir müflisin ayağına takılan şahlara layık hazineyi bulmuş gibi, sevinçten kalbi göklere uçar oldu. Gözlerine inanamadı, çok şaşırıldı... Şükür secdesi yaptı, artık karada-denizde sefer sıkıntısına ve gurbet mihnetine katlanmaktan kurtularak inzivaya çekilip ibadetle meşgul olması gerektiğini düşündü. Ne olur ne olmaz diye hizmetçileri uzaklaştırdı; o türlü türlü altın ve mücevheratı sakladı, yemeğini yedi ve tabakları hizmetçilere teslim ederek gece yarısı memleketine doğru yola çıkıp gitti... Sabah olunca boyacı bezirgânın kaldığı eve geldi, onun gittiğini anladı ve kendi kendine; anlaşılan bezirgândan boyama ücretini almak bana nasip değilmiş ve yemek de ona nasipmiş, diyerek tabakları alıp gitti.

Sultan Mahmud ertesi gece tekrar Ebû'l-Alâ'nın dükkânına gitti. İşini yaparken aynı cümleyi; *İşin yok tokaçla, tokaçla; aynen gördüğün kadardır!* Terennüm ettiğini gördü.

Kapıyı çaldı, içeri girdi biraz sohbet ettikten sonra sordu:

-Dün gece sana gelen yemeği yedin mi?

Ebû'l-Alâ, ne yaptığını aynen anlattı; Kaderde ne varsa o olur; kimse kimsenin nasibini yiyemez. Mümin bir adam akşamüzeri ayağının tozuyla buraya vardı. Kendi kendime bu bezirgân henüz yemek yememiş; iyisi bu yemeği ona götürüyüm ve onunla tanışayım, olaki bu şehirde alışveriş yapar, satın alacağı kumaşları boyamak için bana verir ve alacağım ücret her şeyden daha iyi olur, dedim. Şu ayeti düşünerek Hak Taâla'nın buyurduğu üzere: "Kendileri son derece ihtiyaç içinde bulunsalar bile onları kendilerine tercih ederler." (*Kur'ân*, Haşir, 9)." O yemeği o mümin kardeşe bağışladım, çünkü onun nasibiydi... Sultan olup bitenleri öğrenince, elest gününde takdir edilenin, kimsenin değiştiremeyeceğine inandı. Sultan kalktı boyacı adamı kucakladı ve vedalaşıp giderken dedi: "Aziz kardeşim! **Tokaçla, tokaçla; aynen gördüğün kadardır!**"¹⁰

F.2. Perçinle, perçinle aynen gördüğün kadardır!

بکوب بکوب، همان است که دیدی!

Be-kûb be-kûb, hemân-est ké دیدی!

¹⁰ Heblerüdü, Muhammed, *Kulliyât-ê Câmî'u'î-temsîl*, Kitâbfrûşi-yê İslâmiyye, Tahran ts., s. 85-89; Krş. Behmenyâr, Ahmed, *Dâstân-nâme-ê Behmenyârî*, İntisârât-ê Dânisgâh-ê Tehrân, 1381 hş./2002, s. 176-77.

Türkçe: *Vermeyince Ma'bud, neylesin Mahmud!*

Not: Şah Abbas'ın içinde geçtiği bu hikâyenin birçok versiyonu mevcuttur. Burada bir tanesi verilecektir. Yoksul kişi, boyacı yerine ayakkabıcıdır.

Perçinle, perçinle aynen gördüğün kadardır!

Derler: Bir gece Şah Abbas dervişler kılığında İsfahan sokaklarında dolaşırken baktı, bir ayakkabıcının geç vakte kadar dükkânda ayakkabı dikiyordu ve ayakkabıyı çekiçlerken “*Perçinle, perçinle aynen gördüğün kadardır!*”

Şah Abbas selam verir, dükkâna girer ve biraz sohbet ettikten sonra, bu söylediği sözün ne anlama geldiğini sorar. Ayakkabıcı der:

-Rüyada rızkımın deliğinin çok dar olduğunu gördüm. Yoksul bir adamım ve ne kadar çok çalışsam da maddi durumum değişmiyor. Bu sebeple kendi kendime derim: *Perçinle, perçinle aynen gördüğün kadardır!*

Şah Abbas bir süre oturduktan sonra alasmardı der ve çıkıp gider. Sabah olunca, uşaklara ayakkabıcıya kızarmış bir tavuk götürmelerini emreder. Ayakkabıcıya yardımı dokunsun diye tavuğun içine birkaç altın sikke yerleştirir.

Ayakkabıcı kızarmış tavuğu görünce kendi kendine der: Karım ve çocuklarım böyle yemekler yememiş, bunlara alışmamış; iyisi kendisinden ayakkabı malzemesini satın aldığım tacire ikram edeyim; belki malzemeleri bana verisiye verir.

Ertesi gece Şah Abbas yine derviş kılığında ayakkabıcı dükkânına uğradı. Baktı ayakkabıcının yine *Perçinle, perçinle aynen gördüğün kadardır!* cümlesini terennüm ettiğini gördü.¹¹

Not: Şah Abbas'ın kahraman olarak içinde geçtiği bu hikâyenin birçok kısa ve uzun varyantı vardır. Bazısında şah ayakkabıcıya üç kez içi altınla dolu tavuk gönderir. Her defasında ayakkabıcı başkasına verir.¹²

d) Türkçe:

Yukarıda farklı kültürlerden aktarılan çoğu mesellerle örtüşen Türkçe bir-iki örnek vermekte de fayda vardır. Çünkü İslâm coğrafyasında farklı etnik yapıya sahip toplumların ortak inanaç, kültür, tecrübe, kanaat ve deneyimlerine ışık tutması bakımından oldukça önem arz etmektedir.

T.1. Vermeyince Ma'bud, ne yapsın (Sultan) Mahmud.

Bu atasözü ve hikâyesi Türk halk kültüründe farklı versiyonlarda birçok kitapta yer almıştır.¹³ Bu atasözü hakkında İskender Pala, şu açıklamalarda bulunmaktadır:

Vermeyince Ma'bud, ne yapsın Mahmud

Rivayet olunur ki, Sultan II. Mahmut, tebdil [-i kıyafet] gezdiği bir ramazan gününde, Üsküdar'da mücerret bir kunduracının, boş örse çekiç vurarak her hamlede “Tıkandı da tıkandı” dediğine şahit olmuş. Merak saikiyle içeri girip bunun sebebini sormuş. Adamcık anlatmış:

- Bir gece rüyamda gördüm. Çeşmeler vardı. Bazılarından şarıl şarıl sular akıyor, bazılarından sızıyor, bir tanesi de şıp şıp damlıyordu. O sırada bir pir-i nuranî belirdi. Ona bu çeşmeleri sordum. “Şu şarıl şarıl akanlar, padişahımızın talihidir. Sızanlar devlet erkânından filânca paşaların ve falanca zenginlerin talihleridir. Şu damlayan da senin talihindir,” deyip kayboldu. Yerden bir çöp aldım ve benim talihim olan çeşmeye yaklaştım.

¹¹ Rahmândüst, Mustafa, *Fovt-ê Kûzegeerî: Meselhâ-yê Fârsî û Dâstânhâ-yê Ân*, Tahran 1390 hş., I, 264.

¹² Sadece Encü-yi Şîrâzî'nin *Temsil û Mesel* adlı esrinde hikâyenin dokuz versiyonu mevcuttur. Encü-yi Şîrâzî, Seyyid Ebû'l-Kasım, *Temsil û Mesel*, (tas. Seyyid Ahmed-i Vekîliyân) Emir Kebîr Tahran 1395 hş., s. 139-163.

¹³ Önemli versiyonlardan biri de Şükrü Elçin'in *Halk Edebiyatına Giriş*, (Akçağ, Ankara 2004, s. 373-376) adlı eserde yer almaktadır. Hikâyede “Padişah II. Mahmud zamanında, İstanbul'da “Tıkandı Baba Kahvesi” adıyla anılan bir kahve varmış. Bu Tıkandı Baba adı Sultan Mahmud'un kulağına gider. İşin aslı merak ettiğinden, giyim değiştirerek, veziri ile birlikte Tıkandı Baba'nın kahvesine gelirler. Bakarlar ki çok düzensiz bir kahve. Gelip gidene de az. Derviş giysileri içinde kimliğini saklayan padişah, Tıkandı Baba'yı yanına çağırır, kendisine niçin bu adı verdiklerini sorar. Tıkandı Baba da başından geçenleri anlatır...” Hikâyenin kalan kısmı verilen versiyonlarla hemen aynıdır.

Çöple biraz kurcalayıp lüleyi açmaya çalıştım. Ah, ellerim kırılıydu! Filvaki çöp kırıldı ve artık o eski damlalar da damlamaz oldu. O günden sonra müşterim kesildi, kazancım bitti. İflâs ettim, bu hale geldim. Şimdi de talihimden şikâyet ile “tıkandı da tıkanı” zikriyle boş örsü dövüyorum.

Padişah kendini aşikâr etmez ve saraya dönünce adamın söylediklerini tahkike memur gönderir. Meğer, adamcağız herkes tarafından “Tıkandı Baba” diye tanınmakta ve nasipsiz-liğiyle bilinmekteymiş. O kadar ki, çeşmeden su doldurmaya gitse çeşmeyi bir kurbağa tıkar; bir mal almak için pazara uğrasa, ona sıra gelmeden mal bitirmiş.

Sultan, mübarek ramazan ayında garibi sevindirmek ister ve bir tepsi baklava yapılmasını, her dilimin altına da bir sarı altın konulmasını emreder. Sonra, tepsiyi bir zengin konağından iftarlık geliyormuş gibi gönderir.

Nasipsizlik bu ya; Tıkandı Baba, bir tepsi baklavayı bir iftarda yiyip bitirmek yerine satıp parasıyla birkaç gün iftar etmeyi düşünerek tepsiyi pazara çıkarmış.

Padişah durumu öğrenip üzülümüşse de niyetine sadakat ile aynı minval üzere ertesi gün nar gibi kızarmış bir hindi dolması yaptırıp yine içini altın ile doldurarak Tıkandı Baba’ya yollar. Baba’dan baklava tepsisini satın alarak parsayı toplayan uyanık müşteri, bu sefer yine kapıya dayanıp Baba’nın aklını çelmenin yollarını aramaktadır. Der ki: -Bre Tıkandı Baba ya! Sen bir garip âdemsin. Tek başına bu hindiyi nice yiyeceksin. Gel sen de bu hindiyi bana sat.

Pazarlık tamam olup hindi de kanatlanınca, padişah bu derece safderunluğa, aşırı derecede öfkelenip derhâl Tıkandıyı saraya çağırır. Çavuşlar eşliğinde iftar vaktine yakın, karga tulumba sarayın yolunu tutan Tıkandı Baba, telâşlanır. “Bir suç işlemiş olmalıyım, ama ne ola ki!” diye kara düşünceler içinde huzura alındığında, neredeyse bayılmak üzeredir. Bu hâle padişahın yüreği dayanmaz ve öfkesi merhamete döner. Sultan, olup bitenleri anlattığı zaman, Tıkandı Baba hayretler içinde hünkârın ayaklarına kapanıp, dualar, şükürler okumaya başlar.

Padişah, ona son bir hak daha tanımayı isteyip doğruca hazine-i hassa odasındaki altın ve mücevher dolu sandıklardan birinin huzura getirilmesini buyurur. Sandık gelir. Sultan Mahmut, selâmlık dairesinin çini so-basının altını yoklayıp küreği eline alır ve:

- Tut şu küreği! Sandığa daldır. Ne kadar alırsa hepsini sana bağışladım, der.

Tıkandı Baba, makûs talihinin böyle bağteten (aniden) muradına muvafık harekâtından fazlasıyla heyecanlanır. Sevinçten titreye titreye küreği sandığa daldırır. Bir müddet iteleyip çalkalar ve itina ile kaldırırsa da kürek ters dalmıştır ve ancak sap kısmında bir tek kızıl altınla çıkar. Baba, düşüp bayılır. Şair ruhu taşıyan hisli padişah ise seçili bir üslûpla o tarihe geçen sözünü söyler:

-*Vermeyince Mabut, ne yapsın Mahmut!*¹⁴

T.2. Vermeyince Mabut, neylesin sultan Mahmut

Sultan Mahmut, veziri azamla beraber senede bir tebdil-i kıyafet eder, şehir-i İstanbul’u dolaşırlarmış. İki katlı bir evin önünden geçerken, zayıf bir ışıkla aydınlanan ikinci kattan, “Akıyordu tıkadık, akıyordu tıkadık.” diye bir ses gelir.

Padişah, vezire:

“Git sor, ne akıyormuş, neyi tıkamış.” der.

Vezir ahşap evin ikinci katına çıkar. Bir adam devamlı, “Akıyordu tıkadık.” diye tezgâh dokurmuş. Vezir, adama:

“Hey hazret, ne akıyordu, neyi tıkadın?” diye sorar.

Adam da:

¹⁴ Pala, İskender, *İki Dirhem Bir Çekirdek*, Kapı Yayınları, İstanbul 2018, 201-203. (Tarayan Süleyman Yüksel www.Suleymanyuksel.Com/E-Yayın: Ayrıç Sanal Yayın Ocak, 2008)

“Sorma bilader, ben senelerdir tezgah dokurum, hiçbir kötü alışkanlığım yok, fuzuli masrafım da yok, ne kadar çabalasam bir arpa boyu yol alamadım. Bir gece abdest alıp istiareye yattım. Rüyamda, falan dağın arkasında herkesin nasip çeşmesi vardır, kendi çeşmeni bulup nedenini öğren dediler. O dağın arkasına gittim. Kimilerinin şans çeşmesi belim gibi akıyor, kimisi bacak kalınlığında, bazılarınıninki de kol kalınlığında akıyor. Derken kendi çeşmemi buldum. Benim şans çeşmem de ince bir borudan, “dım dım” diye aralıklarla damla damla akıyor. Hemen boruya uygun bir kızılçık sopası kestim. Boruya ucunu koyup arkasından taşla vurdum. Kızılçık sopası borunun içinde kırıldı. Damla damla akan nasibimi de böylece tıkamış oldum.” der.

Vezir aşağıya inip padişaha durumu nakleder. Padişah, vezire:

“Bu adama açıktan yardım etsek, bütün fakir olan olmayan herkes saraya koşar. Dolaylı olarak yardım edelim.” der.

Mübarek günlerden bir gün, alt tarafı altınla döşeli bir tepsi baklavayı tezgâhı dokuyan adama gönderirler. Adam kapıyı çalıp:

“Komşu buyurun, mübarek gün afiyet olsun.” deyip kim gönderdi demeden hemen uzaklaşır. Tezgâhı dokuyan adam, tepsiye ve içindeki baklavaya şöyle bir bakıp:

“Zengin birisi göndermiş herhalde. Şahane bir görünüşü var. Bir tepsi baklavayı yiyip de ne olacak, bu kör boğaz bir simitle de doyar. Bu tepsiyi satarsam beş kuruş verirler. Bir kuruşuna hamama giderim, artan kısmına da haftalık erzakımı alırım.” deyip tepsiyle beraber baklavayı beş kuruşa satar.

Ertesi sene padişahla veziri azam, yine şehr-i İstanbul’u gezerken, aynı sokağa yolları düşer. “Akıyordu tıkadık.” sesleri yine aynı evden geliyormuş. Padişah, vezire:

“Sen geçen yıl bir tepsi baklavayı bu adama göndermedin mi?”

“Haşmetbeabım, gönderdim, göndermez olur muyum?”

“Git, ne olmuş öğren.” der. Vezir eve gidip adama:

Selamdan sonra, “sana geçen yıl bir tepsi baklava göndermiştik. Onu ne yaptın?” diye sorar. Tezgâhçı, tepsiyi sattığını olduğu gibi anlatır. Veziri azam da adamın anlattığını olduğu gibi padişaha nakleder. Padişah, vezire:

“Git, o adama, yarın saat sekizde Galata Köprüsü’nden geçmesini söyle. Sen de halka, tellalla yarın Galata Köprüsü’nü sabah dokuzdan önce geçenlerin boynunu vururum, emrini duyur.” dedikten sonra vezire, köprünün gözle görülebilecek bir yerine bir torba altın koydurmasını söyler.

Ertesi sabah saat sekizde dokumacı Galata Köprüsü’ne gider. Fakat etrafta in cin yoktur. Hey Allah’ım, bana ayak verdin, göz verdin. Ya iki gözüm âmâ olsaydı, şu köprüden iki tarafa çarpmadan geçebilir miydim acaba, deyip iki gözlerini yumarak köprüden geçer.

Üçüncü seneki denetimde de yine, “Akıyordu tıkadık.” sözleri devam ediyormuş. Padişah, vezire:

“Şu adamın yanına git de kendini tanıt. Yarın saraya gelmesi için emir ver.” der.

Dokumacı ertesi gün saraya gidip padişahın huzuruna çıkar. Padişah, dokumacıya:

“Sen misin, o, akıyordu tıkadıkçı. Be adam, birinci sene bir tepsi baklava gönderdik, altını altınla döşedik ama tepsiyi beş kuruşa sattın. Ertesi sene, köprünün görünür yerine bir torba altın koyduk, gözünü yumdun geçtin.” dedikten sonra, padişah hazinedarı çağırıp:

“Bu adamı al hazine dairesine götür. Altın kümesinden bir kürek altın alacak. İkinci hakkı asla yok, bilesin.” der.

Adam, hazinedarla gider. Bir bakar ki, hazine dairesinde, tınar tınar yığılı altınlar, elmaslar, zümrütler. Adamın gözleri kamaşır, kalbi çarpar, başı döner.

Büyük küreği adamın eline verirler. Küreği ikinci daldırma hakkın yok, ona göre derler.

Adam küreği heyecanla altın yığına bir daldırıp çeker. Aceleyle küreğin yüzünü daldıracağına tersini daldırır.

Bakar ki, küreğin sap çukuruna küçücük bir kulak sıkışmış. Aman yapmayın, bir kere daha daldırayım dese de, durumu gözleyen padişah:

“Yeteeer! Vermeyince mabut, neylesin Sultan Mahmut” der.

(Anlatıcı: Canip İlteroğlu)¹⁵

Not: Aktarılan metinler mümkün mertebe olduğu gibi aktarılmış, hatta noktalama işaretleri dahi değiştirilmemiştir.

Sonuç

Sonuç: Bu makalede rızıkla ve nasiple ilgili aktarılan Farsça, Kürtçe, Zazaca ve Türkçe atasözleri ve ve bir kısmıyla ilgili hikâyelerin büyük ölçüde ortak ve bir bazısının da birebir aynı olduğu izlenmektedir. Bunların nedenlerini adı geçen dilleri konuşan halkların yüzyıllardır süregelen ortak coğrafya ve ortak dinî, tarihî ve kültürel özellikleri ile aralarındaki etkileşimlerde aramak lazımdır. Çok eski tarihlerden beri ve hatta İslâm'ın yayılışından yüzyıllarca önce yazılı kültürleri olan İrânî kavimlerin etkisi gözardı edilemez.

Kürtçe, Zazaca, Soranca ve Türkçe mesellerin hikâyelerinin asıl kaynağı büyük ihtimalle Farsça F.1 (*Be-kûb be-kûb, hemân-est ké dîde 'i!*/Tokaçla, tokaçla; aynen gördüğün kadardır!) hikâyesidir. Hikâye zamanla aynı veya komşu coğrafyaları paylaşan Müslüman farklı milletler arasında anlatıla gelerek değişimler geçirmiştir. Z.2 hariç olmak üzere, bütün hikâyelerin teması, insanın nasibi, rızık ve miktarı Yararıcı tarafından önceden belirlendiği için, kişisel çaba veya başkasının çabasıyla artıp eksilmez. Yararıcı istemezse şah ve sultan da olsa kulun çabası işe yaramaz. Zazaca Z.2 hikâyesinde ise, aile reisi babanın rızık kıt olsa da yeni doğan bir kız çocuğunun nasibi ve rızıkının bolluğu, aileye de yansiyarak müreffeh bir hayata kavuşmasını sağlar.

İlave olarak hikâyelerdeki yoksul kahramanlara yapılan kapalı eleştiriler de dikkat çekmektedir. Zira fırsat gelmişken kimisi körleri taklit ederek fırsatı kaçıır; kimisi kıymetini bilmediği elindeki altın dolu kaz veya tavuğu başkasına kaptırır; kimisi hazineye girmişken özenli ve dikkatli davranmadığı için eli boş döner; kimisi aç gözlülükten dolayı altın doldurduğu çuvalın boynuna dolanmasıyla canından olur. Sonuçta adı geçen hikâyelerde aklını kullanmayan beceriksiz, basiretsiz ve türlü bahanelerle ümitsizliğe kapılan aptal kişilikler de hicvedilmektedir.

¹⁵ Atlı, Sagıp, *Kastamonu Masalları (Araştırma-İnceleme-Metin)*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Isparta 2011, s. 334-336.

Not: Aktarılan metinler mümkün mertebe olduğu gibi aktarılmış, hatta noktalama işaretleri dahi değiştirilmemiştir.

Kaynaklar

- Aksoy, Ömer Asım, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, I-II, İnkılâp İstanbul 1988.
- Albayrak, Nurettin, *Türkiye Türkçesinde Atasözleri*, Kapı Yayınları, İstanbul 2009.
- Atlı, Sağıp, *Kastamonu Masalları (Araştırma-İnceleme-Metin)*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Isparta 2011.
- Behmenyârî, Ahmed, *Dâstânnâme-ê Behmenyârî*, İntisârât-ê Dânisgâh-ê Tehrân, 1381 hş./2002.
- Bor, İsmet, *Mesel u Vistonikî*, Roşna: Diyarbakır 2015.
- Dêhxodâ, Ali Ekber, *Emsâl û Hikem*, I-IV, Emîr Kebîr, 1363 hş.
- Dêrşewî, Mele Mehmûd, *Miştaxa Çiya Ji Gotinên Pêşîya*, (Latinize: Serbest Zaxoyî) Stockholm 1989.
- Deşteki, Umer Şeyxella, *Pendî Kurdî Çirokekey*, Hewlêr 2006.
- Elçin, Şükrü, *Halk Edebiyatına Giriş*, Akçağ, Ankara 2004.
- Encû-yi Şîrâzî, Seyyid Ebû'l-Kasım, *Temsîl û Mesel*, (tas. Seyyid Ahmed-i Vekîliyân) Emîr Kebîr Tahran 1395 hş.
- Heblerûdî, Muhammed, *Kulliyât-ê Câmî 'u 'î-temsîl*, Kitâbfırûşî-yê İslâmiyye, Tahran ts.
- Hesen, Bilal, *Ji Wêjeya Gel: Pend û Peng*, 2008.
- <http://www.zazaki.net/haber/meselaya-siltan-mehmd-feqr-2151.htm> (erişim: 17.05.2023: 21:56)
- Oncu, Mehmet, *101 Bivêj Çîrok*, Avesta 2015.
- _____, *Gotinên Pêşîyân*, Enstîtuya Kurdî, İstanbul 2014.
- Öncü, Mehmet, *101 Gotinên Pêşîyan Çîrok*, Nûbihar. (<https://books.google.com.tr/books?id=GjpBEAAAQBAJ>: erişim 06.07.2023: 10:47)
- Pala, İskender, *Atasözleri Sözlüğü*, İstanbul 2002. (Atasözleri_Sozlugu_(iskender_Pala)_ (2002)
- _____, *İki Dirhem Bir Çekirdek*, Kapı Yayınları, İstanbul 2018, 201-203. (Tarayan Süleyman Yüksel Www.Suleymanyuksel.Com/E-Yayın: Ayraç Sanal Yayın Ocak, 2008)
- Rahmândüst, Mustafa, *Fovt-ê Kûzegeerî: Meselhâ-yê Fârsî û Dâstânhâ-yê An*, I-II, Tahran 1390 hş.
- Şekûrzâde, İbrahim, *Deh Hezâr Mesel-ê Fârsî*, Meşhed 1372 hş.
- Tîgrîs, Amed, *6762 Gotinên Peşîyan*, Weşanên Rewşen, Stockholm 2001.
- Zûlfiqârî, Hesen, *Dâstânhâ-yi Emsâl*, İntisârât-i Mâzyâr, Tahran 1385 hş.
- _____, *Ferheng-ê Bozorg-ê Žerbu 'l-Meselhâ-yê Fârsî*, I-II, Tahran 1388 hş.

Kısaltmalar

- A: Arapça.
F: Farsça.
hş: hicrî şemsî.
K: Kurmancî.
S: Soranî.
T: Türkçe.
Z: Zazakî.